

GAP SULAMALARINDA ÖNERİLEN İŞLETME BAKIM YÖNETİM MODELİ VE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erkan ALEMDAROĞLU
Zir. Yük. Müh.

Sayın Konuklar, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Nüvit Hanım gibi çok güzel konuşan birisinden sonra konuşmak bayağı zor olacak. Konuşamayacağım, buraya bakmak zorundayım. Çünkü slayt yoğun bir prezantasyon olacak bu. DSİ’de 10 sene çalıştıktan sonra 10 sene de GAP İdaresinde. Sayın Bakanımızla birlikte çalışmadık geçen sene ayrıldım, bir buçuk sene evvel tekrar DSİ’ye döndüm. O açıdan olaya her iki kuruluş açısından da bakabiliyorum. Çünkü olay her iki kuruluşu da bir şekilde ilgilendiriyor.

Evet, yönetim bilindiği gibi suyun depolanması, tahsisi, iletimi, dağıtılmasının kimler tarafından yapılacağını, yani DSİ mi, sulama birliği mi, sulama kooperatifi mi, kontrolün kimler tarafından olacağını, nasıl yapılacağına ilişkin kuralların manzumesi.

İşletme bakım yönetiminin tanımından bahsetmek istiyorum. İşletme ise yönetimle ilgili kuralları uygulamak. Bakım, fiziksel altyapının sürekli iyi durumda olmasını sağlamak.

1991’de GAP İdaresine geçtim DSİ’den. Projeye başlamış işletme yönetimiyle ilgili olarak Olcay Beyin başladığı bir iş tanımı hazırlığı vardı. O iş tanımı hazırlığını GAP İdaresi yürüttü diğer kuruluşlarla birlikte, o sırada bir çalışma düşünülmedi. Ama 92’de proje ihalesi yapıldı. Bu ihaleye ilgili kuruluşlar, Köy Hizmetleri ve DSİ katıldı. Ve 1993 yılında Nisan ayı itibariyle çalışmalar başladı. Özel bir modeli anlatmak istiyorum. 93-94’de model tanımlandı. Mali konular nedeniyle ara verildi 1994’te. 1997-2000 arasında model uygulandı, izlendi ve değerlendirildi. 13 Haziran 2000’den itibaren ise DSİ ile GAP İdaresi bir protokol yaptılar ve modelin yeni açılan sulamalarda uygulanması kararına varıldı.

Bu işler nasıl başladı? Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların optimum kullanımı, gelecek nesillerin olanaklarını tüketmeden kullanmak, sürdürülebilirlikle çok ilgili olduğu için oradan başlamak istiyorum. Sürdürülebilirliğin 6 bileşeni vardır:

- 1) Ekonomik Yapılabilirlik,
- 2) Mekansal Sürdürülebilirlik,
- 3) Sosyal Sürdürülebilirlik,
- 4) Çevresel Sürdürülebilirlik,
- 5) Tarımsal Sürdürülebilirlik,
- 6) Sulamada Sürdürülebilirlik

Ekonomik yapılabilirlik, projelerin fizibl olmasıdır.

Mekansal sürdürülebilirlik, haritanın, imar planının, çevre düzeni planının birbirleriyle entegre ve uyumlu olması önemli tabii. Uygulamayla plan arasında uyumlu olursa, bu daha da güzel olur tabii.

Sosyal sürdürülebilirlik, bir başka önemli sürdürülebilirlik bileşenidir. Dar gelirliyle zengin arasındaki uçurumu kapamaya çalışmak, aşağıdan yukarı katılımcılığı uygulamak, dezavantajlı kitleye bir şekilde sahip çıkmak. Yani kadın gibi, genç gibi, göçer gibi, çocuk gibi.

Çevresel sürdürülebilirlik, su ve toprak kaynaklarının korunması açısından önemli. Su, atıklardan, gübrelerden etkilenebilir. Toprak çeşitli şeylerden, sentetik gübrelerden, alkalilikten etkilenebilir. Tuzluluk onu etkileyebilir. Dolayısıyla önemli bir sürdürülebilirlik bileşeni de odur.

Gelelim tarımsal sürdürülebilirliğe. Tarımsal anlamda sürdürülebilirliğe sağlayabilmek için çok üretmek lazım. Çok üretmenin yolu, önce tabii yayımın iyi olmasından geçiyor. Ucuza üretmek lazım. Girdilerin mümkünse Türkiye’de üretilmesi, bu önemlidir ve bazı

girdilerin de akılcı şekilde kullanılması. Örneğin ortak makine kullanımı şeklinde makinaları daha akılcı şekilde kullanmak. Mazotu bütün ülkeler sübvansede ederken biz etmiyoruz. Onu da sübvansede etmeye çalışmak lazım. Tohumu Türkiye’de üretmek lazım. Eğer böyle yaparsak ucuza üretiriz. Standardı da sağlamak lazım. Yakında Eurogap diye bir standart geliyor. İki sene sonra bu gelecek herhalde. Avrupa’nın kabul ettiği bir standarttır. Bu standarda uyumu, özellikle meyve ve sebzelerde isteyecek dünya marketleri. Eğer uyarsak pazarlayabiliriz, kalite de varsa tabii.

Şimdi tarımsal sürdürülebilirlikten sonra, onun için birazcık ayrı aldım. Çünkü konumuzla ilgili Sulamada Sürdürülebilirlikten bahsedeyim.

Önce tasarımın iyi olması lazım. Modern tasarımlar. Yani basınçlı sulama sistemine geçmeyi bir şekilde başarmak lazım. GAP’ta şu anda tüm açılacak olan alanların yüzde 55’i basınçlı olabilecek. Bu iyi aslında. İnşaatların kaliteli olması lazım, iyi kontrol edilmesi lazım sulamada sürdürülebilirliği sağlamak için.

Bu arada işletme bakıma gelince sıra, işletme bakımı mevcut devletin yapması değildi amacımız. 10 sene önceki sistem öyleydi, devlet işletiyordu. Onun yerine biz bu modele başladığımızda devletten bu sistemi bir şekilde alıp, başka bir şekilde bunu bir model içinde geliştirelim, kullanıcıları bu sistemi işletsinler diye düşündük. Çeşitli modelleri aramıştık o zaman. Dolayısıyla işletme bakımının devlet tarafından yapılmaması lazımdı sulamada sürdürülebilirlik için. Bunu en başta DSİ de söylüyordu zaten. O yüzden de çok hızlı bir geçiş yaptı. Fazla hızlı oldu tabii geçiş.

Yeni bir işletme bakım modeline olan gereksinim, önce sulu tarımın GAP’ta kalkınmanın başlangıcı olduğunu kabul ederek, GAP’ta kalkınmayı garanti aldığını düşünerek başlar, az önce açıklandığı gibi modelle çok yakından ilgilidir.

Mevcut modelin, DSİ işletmesinin, sulamada sürdürülebilirlik koşullarını sağlamadığını az önce arz etmeye çalıştım. Çünkü personel, araç makine maliyetleri DSİ’de yüksekti, tarımsal gelire oranla işletme bakımdaki aşırı gider makro düzeyde de olsa problem yarattı. Yani bu problem ülkenin bir şekilde kamburu oluyordu. Belki çiftçiye yansımıyordu, ama bu bir kamburdu. Sonuç itibarıyla DSİ tarafından planlı su dağıtımı ve kontrolü olmadı. Su ölçülemedi, su ölçülemeyince problem başladı. Problem baştan beri oldu zaten. Ürün, alan bazlıydı. Bu çok önemli bir konudur aslında. Yani belli bir ürün için bir dekardan devamlı olarak aynı parayı alıyorsunuz. Ne kadar kullanırsanız kullanın suyu, aynı parayı almak tabii ki suyu tasarrufa yönlendirmekten uzak bir kullanım şeklidir ve yüzde 90’a varan sübvansiyonlar var sulama ücretlerinde. DSİ bunu yapıyordu. Bunu çeşitli şekillerde yapmak zorunda kalıyordu, yapıyordu. Bundan DSİ’de vazgeçmek istiyordu. İçindeydim, ben de işletmeciydim. Ama bir model bulunamıyordu. Sübvansiyonlu sulama ücreti uygulaması, çiftçinin bakım onarımına dikkat etmesini engelliyordu. Çünkü ne yaparsa yapsın, çiftçi çok cüzi bir para ödüyordu, bu şebekeyi sahiplendirmiyordu.

O halde yeni bir modelin, bundan sonraki işletmelerde yani kimlerin, DSİ mi, sulama birliği mi, sulama kooperatifi mi, hangi işletme düzeyinden itibaren, rezervuarın başından, barajdan mı, yoksa anakanal, yedek kanalı, tersiyerden itibaren mi, nereden devreye girecekse, aşağıdan yukarı katılımcılıkla mı girecek, yukarıdan aşağıya şekilde mi girecek, bir şekilde modelin bunu açıklaması gerekiyordu. Bundan sonraki açılacak olan işletmeler için söylüyorum. Bir de mevcut işletmeler vardı. Mevcut işletmeler acaba nasıl yeni modele adapte olacaklardı, bunu aradık.

Modele girmeden evvel şunu söyleyeyim: Türkiye’nin geleneksel bakış açısı, bilindiği gibi, planlama aşamasından itibaren sulamaların bir şekilde halkın içinde olması gerekirken, öyle bir bakış açısı yoktu. Daima devletten beklenir her şey, işletmeye açıldıktan sonra bile hala insanlar bakmaya devam eder. Çünkü öyle alıştırılmış toplum. Bu bakış açısının bir şekilde değişmesi tabii ki gerekiyordu. 10 sene önceki sistem yani DSİ ile GAP İdaresi, bu işe aynı zamanda başladılar aslında.

Yukarıdan aşağıya hızla çiftçilere devir modeli, Meksika ve Arnavutluk'ta uygulanmıştı. Pek de başarılı değildi, hem de hiç başarılı değildi. Bu, Dünya Bankası'nın diktesiyle uygulanan bir modeldi. Aşağıdan yukarıya organizasyonlara devir, yıllardır Filipinler'de, Endonezya'da başarıyla uygulanıyordu. Yukarıdan aşağıya sulama birliklerine devir de Türkiye'de uygulandı ve bu hibrit modeli olarak adlandırılır. DSİ'nin hızlı deviri modelidir bu. 3 sene içerisinde DSİ, 1993-96 arasında bizim bu model başladığı sırada, yüzde 60'ını devretmişti tesislerin. Meksika kadar hızlı olmasa bile, Meksika gibi çiftçilere direkt devretme bile, sulama birliklerine devir de hızlı olduğu için kötünün iyisidir sadece.

Uluslar arası kuruluşların tavrına tabii değinmek lazım. Dünya Bankası'nın DSİ'ye bu olayı dikte etmesi çok önemlidir. DSİ, bu dikteyle aldığı krediyi bir şekilde hızlı kullanmak zorunda kaldı. Çünkü kendisi de bu sistemden zaten memnun değildi, bir de dikte vardı. Bu arada tabii ki Dünya Ticaret Örgütü, IMF, AB, ABD devamlı olarak, anti parantez söylüyorum bunları, bastırır dururlar. Sübvansiyonu kesin derler ama, ABD'nin sübvansiyon uygulamaları devam eder. Bunu herkes bilir. AB bunu Amerika'ya karşı uygular. Aralarında savaş olur, sonra bırakırlar sübvansiyonu, ama örneğin mazotta sübvansiyon inanılmaz bir şekilde vardır. Uluslar arası kuruluşların tavrı aslında Türkiye'nin tarımının şu andaki durumunu da gösteriyor. Yani şu anda bir şekilde sübvansiyonu kesin, ne olursa olsun kesin diyorlar. İyi de kesilince çiftçinin bugünkü durumu ortaya çıkıyor. Birden bire kesilince bu işler olmuyor. Dolayısıyla, bu işlerin bir yolunu yordamını bulmak, onları illa ki onları dinlemek, onlara ram olmak zorunda değiliz. Bunların bir yolunu bulmak gerekiyor. Maalesef onu şimdiye kadar pek göstermiş değiliz.

GAP İBY Modelinin ana objektifleri şunlardır:

- 1) Net karı maksimize etmek,
- 2) Fiziksel-finansal sürdürülebilirliği sağlamak,
- 3) Uygulanabilirlik ve esneklik.

Genelde bütün modellerde aslında bu üçü yazılıdır, ama bunu yerine getirecek modeli bulmak biraz zor oluyor tabii.

Modelle ilgili değerlendirme kriterleri şunlardır:

- 1) Su kullanım randımanını maksimize etmek,
- 2) İBY maliyetlerini minimize etmek,
- 3) Çevre tahribini minimize etmek,
- 4) Finansal uygulanabilirliği sağlamak,
- 5) Sosyal kabulü sağlamak,
- 6) Fiziksel performansın iyi olmasını sağlamak,
- 7) Kurumsal etkinliği sağlamak,
- 8) Erken uygulamaya geçebilmek,
- 9) Değişikliğe esnek olmak.

Maksimize, minimize gibi rakamlar için özür diliyorum, yükseltmek, azaltmak, maliyetleri azaltmak, çevre tahribini azaltmak, finansal uygulanabilirliği sağlamak, sosyal kabulü sağlamak, etkinlik, erken uygulama gibi hep güzel birtakım değerlendirme kriterleri var burada.

Burada yeni modelin özü hakkında karar verirken, biz bu modelin bir şekilde katılımcılık olmasını istedik. Nihai hedef olarak, işletme öncesinden (mümkünse planlama-proje-inşaat aşamalarından başlayarak) itibaren katılımcılık ile, halkın ellerini taşın altına sokmasının ve sistemi sahiplenmesinin sağlanmasıydı. Birlikte karar vermek dedik biz buna. Yani katılımcılık olursa, birlikte karar vermek olmayabilirdi. Çünkü katılımcılık iyi bir şey. Tabii ki mümkünse planlama, proje, inşaat aşamalarından başlarsa özellikle daha da iyi olur. Halkın ellerini taşın altına sokmasını ve sistemi sahiplenmesini sağlanması. Ama katılımcılık, soruları yanıtlayarak da olabilir. Çağırırsanız insanları, soru sorarsınız, onlar katılmış olurlar. O iyi bir katılımcılık değildir ama. Fikir belirterek olabilir. Karar sürecinde insanların rol

almaları sağlanır. Bu bayağı iyi katılımdır. Ama keşke katılım planlamadan itibaren işi yürüterek olsa, arzu edilen budur. Model bunu arıyordu. Yani acaba öyle bir model kuralım ki, ileride açılacak sistemler için çevre halk, bu modele bakarak bize planlamadan itibaren bu işe girebilelim desin. Çünkü bu modelde bunu uygulamak zordu. Yaptığımız işlerde işletmeler açılma aşamasındaydı.

Toplam 10 tane alt model vardı ve bunların anahtar değerlendirme kriterleri dediğimiz, az önce saydığımız üç modelin, üç kriterin 22'ye ayrılmasıyla muazzam bir kriterler seti ortaya çıktı. Bunlar;

- Rezervuar İşletimi (DSİ),
- Ana Kanal İşletimi (DSİ) veya (Yeni Sulama Kuruluşu) veya (Büyük Sulama Şirketi),
- Yedek Kanal İşletimi (DSİ) veya (Yeni Sulama Kuruluşu) veya (Büyük Sulama Şirketi) veya (Kooperatif) veya (Sulama Birliği),
- Tersiyer Kanal İşletimi (DSİ) veya (DSİ Sulama Grubu) veya (Kooperatif) veya (Sulama Birliği) veya (Ziraat Odası) veya (Küçük Özel Şirket) veya (Su Kullanıcıları Topluluğu) veya (Büyük Çiftçi)

Yukarıdan aşağıya görülenler, alt modellerin oluşturduğu modeller. Çeşitli alt modeller oluşabiliyor o alt modellerin kombinasyonuyla. Bunları yukarıdan aşağıya gösterdik.

Efendim 22 tane kriteri de soldan sağa yazınca, bu kriterlerle her bir model, alt modellerden oluşan model çakıştığında, ortaya bir skala çıktı. Bunların bazıları, bazı modeller tarafından bu kriterler iyi idi, bazıları tarafından iyi değildi. Dolayısıyla bunlar değerlendirildi, ortaya bir şey çıktı. Şimdi onları görelim.

- Rezervuar İşletimi (DSİ),
- Ana Kanal İşletimi (DSİ) veya (Yeni Sulama Kuruluşu),
- Yedek Kanal İşletimi (DSİ) veya (Yeni Sulama Kuruluşu),
- Tersiyer Kanal İşletimi (Su Kullanıcıları Topluluğu) veya (Sulama Kooperatifi)

Rezervuarda DSİ vardı alt model olarak. Sadece o vardı ama, ana kanalda değişik alt modeller, yedek kanalda, tersiyer kanalda değişik alt modeller vardı. Bu değerlendirmeden sonra, rezervuarın DSİ tarafından işletilmesinin şart olduğu, ana kanal işletiminin ise DSİ ya da yeni sulama kuruluşu tarafından yapılabileceği çıktı.

Bu yeni sulama kuruluşu kavramı da biraz acayip gibi, ama DSİ'nin bir değişik şekli aslında, ama sadece sulama yönetimiyle ilgili olan şekli olsun diye çıktı. Bu değerlendirmeyi üç gün süren bir sempozyumda Türkiye'nin sulamayla ilgili uzmanları, müşavir grupları yaptılar.

Yedek kanalda da DSİ ve yeni sulama kuruluşu çıktı. Tersiyer kanal işletimi ise "su kullanıcıları topluluğu" dediğimiz bir topluluk, ama bu sulama kooperatiflerine aslında benziyor, veya sulama kooperatifi diye çıktı. Yani ikisinden bir tanesi.

Tersiyer düzeyde olan su kullanıcıları topluluğu veya sulama kooperatifi, köy bazında bir etkiye sahip olan birimlerde ya da tersiyer bazında etkiye sahip olan birimlerde mevcut. Kooperatif gibi bakmayalım olaya, çünkü kooperatifler sonuçta 300-500 hektarlık alanlarda. Ama buraları 6 bin, 7 bin hektarlık bir alan da olabilir. Büyük bir sistemde bir yedek kanal içinde bir sürü kooperatif olacaktır. Dolayısıyla bir yedek kanal içindeki çeşitli kooperatiflerin bir araya gelmesiyle "yedek kanal yönetim komitesi" oluşturulabilir kararına varıldı. Yedek kanal yönetim komitesi, bu köy bazındaki örgütlenmelerin koordinasyonunu ve yukarıya suyu veren kuruluşa karşı bir şekilde ilişkisini sağlayan organizasyondur.

DSİ, GAP İdaresi'nde sulama birliği kurulmamış bir alan bırakmadı o sırada. Çünkü hızlı bir sulama birliği kurma furyası başladı o sırada, 1993-96 arasında. Dolayısıyla modelin çığ bir alanda denenmesi bayağı zor oldu. Sulama birlikleri bu arada başladı tabii. Sulama birliklerinde bu modeli denemeye mecburen başlamış olduk GAP İdaresi olarak. Tabii dezavantajlı bir alanda başladık.

Neden dezavantajlı sulama birlikleri?

Önce yasa yetersiz. Aşırı yetki var, başkanlar dokunulmaz kılınıyor. Başkanın sulama birliğini yanlış yönlendirmesi söz konusu olabiliyor.

Mülkiyeti DSİ'den devralmıyor. DSİ ana ve yedek kanalların işletme, bakım ücretini vermiyor. DSİ'den makine yardımı alıyor. Çiftçi tarafından bakınca bu aslında bir yandan avantaj, ama uzun vadeli bakınca dezavantaj. Bunlar aslında, çiftçinin şebekeyi sahiplenmesini, korumasını, optimum tarım ve maksimum gelir elde etmesini engelleyen faktörler. Çünkü optimum tarım yapayım da, ben buradan şu parayı da şuraya vereceğim diye çiftçi düşünmüyor. Öyle olunca, daha az üretimle iktifa edebiliyor. Bu yanlış bir şey tabii ki. Daha fazla üretim yapıp, niye devletin diğer taraflarından gelen vergisini o çiftçi bedava kullansın. Dolayısıyla bunu da bir dezavantaj olarak gördük biz orada.

Sulama birliğinde sulama ücreti tahsilatında eşitsizlikler olur. Çünkü alan büyüktür. Çok köy vardır. Bu nedenle özdenetim yoktur. Sulama birliği başkanı bir köyden para alırken, öbür köyden para almayabilir. Biz GAP'ta bunların örneklerini çok gördük. Dolayısıyla o parayı akrabaları olduğu için, aşireti olduğu için almazsa, öbür taraftaki köylüler onu görmeyebilir.

Sulama birliğinde sulama ücretine esas tespit, volimetrik ölçüm yani suyun hacimsel ölçülmesi yerine, ürün-alan esası vardır. Bu durum, aşırı su kullanımını engellemez. Sulama birliği biraz daha gelişmiş bir örgütlenme sistemi olmalarına rağmen, ürün-alan esasını terk etmiş değildir. Yani ne için kullanırsa kullansın suyu, belirli bir ürün için devamlı olarak aynı parayı alma devam etmektedir.

Sulama birliği, yukarıdan aşağıya kurulduğu ve katılımcılığı ihmal ettiği için sosyal kabulü, dolayısıyla devamlılığı zor olan bir organizasyondur. Çiftçileri tarımsal ve ekonomik konulardaki başka örgütlenmelere motive etmez. Bu çok önemlidir. Yani çiftçilere yukarıdan aşağıya bir emir gelecek gibi bir şey oluyor. Dolayısıyla siz bu sulama birliğini kurun, ondan sonra başka bir örgütlenme için yine başka bir emri bekleyecekler durumu hasıl oluyor o zaman. Dolayısıyla bu nedenle de devamlı sosyal kabulü belki var, ama sonuçta sürdürülebilirliği olmayan, uzun dönemde bile değil, orta dönemde çökmesi beklenen sistemlerdir.

Sulama birliğinde bakım onarıma fon ayırma zorunluluğu dahi yoktur. Şahin Bey sabahleyin belirtti, yüzde 7-8 aktarılıyor. Halbuki, başlangıç dönemlerinde yüzde 25-30 aktarılması, ama ileriki dönemlerde biraz daha bakım ihtiyacı olunca bu aktarımın yüzde 50'ye çıkması lazım, ama yüzde 7-8'de kalıyor. Bu sene bin dolar gerekiyor diyelim, seneye de bin dolar gerekiyor, beş yılda beş bin dolar gerekiyor. Beş yıl para yatırmazsanız oraya, beş yıl sonra 50 bin dolar yatırınca da sistemi düzeltemezsiniz, üstelik bir de tadilat yapmış olursunuz. Tadilat yüzünden de o sene sulama sezonunda sulama yapılmaz. Çünkü tadilat sulama sezonunda olur.

Bakım onarımla ilgili el kitapları hazır değildir. Aslında sulama birliğinde bu kitapların hazır olması gerekirdi.

Uygulama aşamasından bahsedeyim. 1997-2000 arasında 22 rapor üretildi. 1997'de Ankara'da Yönlendirme Komitesi, Şanlıurfa'da Kontrol Komitesi kuruldu, 1997'de, 1. pilot alan, Harran Ovası'nda, 600 çiftçiye sahip, yeni kurulmuş Fırat Sulama Birliğinde açıldı, 1998'de şebekedeki küçük eksikler giderildikten sonra, işletme-bakım el kitabı ve yönetim el kitabı hazırlandı.

Sulama birliğinde başladı mecburen bu çalışma. Aslında bunun çığ bir alanda başlaması gerekirdi. Bu sefer çığ alan bulduk, Gaziantep Kayacık sulamasında, fakat oradaki alan da daha işletmeye açılmış değil. 1999'da, 2. pilot alan, Gaziantep-Kayacık Sulamasının, 2,500 hektarlık, 300 çiftçiye sahip, proje-inşaatı devam eden kısmında açıldı. 2. pilot alanın işletmeye açılmamış olmasının verdiği avantaj ile, sulama öncesi aşağıdan-yukarıya katılımcılık uygulaması yeni GAP-İBY modeline uygun yapılabildi. Hazırlık veri toplama

aşaması, planlama tasarım aşaması, grup oluşturulması grup kurucu elemanlar tarafından, devletin bir katalizörlüğü ama zorlayıcılığı olmadan yapıldı.

Yapılandırma ve grubun güçlendirilmesi aşamalarının temelinde, uygulamanın, projenin, tasarımın çiftçilere takdimi vardı. Önce çiftçilere proje takdim edildi. Çiftçiler, bu proje tasarımlarıyla ilgili yorumlarını yaptılar, isteklerini belirttiler, dolayısıyla katılmış oldular. Çiftçilere soru sorarak, çiftçileri soru cevap yöntemiyle, Sokratik yöntemle diyorlar buna, bir şekilde işin içine soktular.

Arazi toplulaştırmasındaki katılımları bir şekilde bu prosesi hızlandırdı. Çünkü arazi toplulaştırması kolay bir şey değildir. Ama bu katılım sayesinde arazi toplulaştırması da daha kolay oldu orada. Böylece sulamadan yararlanacak kişiler olarak çiftçiler, projeye erken aşamalardan itibaren katılarak, katkı sağlamış oldular. Bu nedenle biz, Kayacık sulaması inşaatı bitip de işletme başlayınca, sulamanın Harran Ovası'na göre daha iyi konumda olacağına kesin inanıyoruz. İnşallah zaman gösterir bize bunu, görürüz.

Çiftçi eğitiminde birinci pilot alanda 600, ikinci pilot alanda 300 olmak üzere toplam 900 çiftçi vardı. Büyük alanlarda 900 çiftçinin yarısı, sulama, sebze yetiştirme teknikleri, bitki rotasyonu, işletme-bakım, su yönetimi konusunda ve 23'ü pratik tarla içi eğitim ve demonstrasyonu konusunda eğitildi. Teknik personel eğitiminde, grup oluşturucu 7 uzman ile sulama birliğinin genel sekreterleri, yayım kuruluşlarında çalışan ziraat mühendisleri ve araştırmacılarından oluşan 23 uzman çeşitli konularda eğitildiler.

Çeşitli kazanımlar sağlandı bu çalışmalarda, zaman darlığı nedeniyle onları biraz zor söyleyeceğim galiba. Plansız dağıtıma göre % 11 oranında tasarruf sağlandı. Delikli boru sistemi vasıtasıyla % 20-25 oranında su tasarrufu sağlandı. Bitki rotasyonu yapılarak sebze üretilen alanlar % 2 arttı. Bitki rotasyonu yapılarak sebze üreten çiftçiler gelirini pamuk yetiştiricilerine göre 3-4 kat artırdılar. Yeşil gübre olarak fiğ yetiştirmek, pamuk rekoltesini artırdı. Bitki yoğunluğu Harran Ovası'nın diğer yerlerinde %110 iken, demonstrasyon alanında %170 oldu. Özetle, çevre tarımcılarına göre çeşitli kazanımlar oldu orada.

Çıkarılan derslere geçeyim, daha sonra sonuçlar var.

Yönetim alanında DSİ eğer inanmazsa, hiçbir model denemesi pilot olarak dahi yapılamaz. Biz bunu anladık orada önce. Bu bir dersti aslında. Demek ki, işin tanımının başlangıcında DSİ'nin bu işin içinde olması gerekiyormuş. Onu anladık. Eğer bu deneme mevcut Birlik'te yapılıyorsa, buna Başkan'ın isteksizliği de ekleniyor. Ben bunu o zaman bu kadar değerlendiremiyordum, şimdi biraz daha objektif bakıyorum olaya.

DSİ mevcut sistemde inşaatları işletmeye açıp, sulama birliklerine devrederken, rehber, el kitabı gibi materyali de başlangıç da sağlamalıdır. Bu, önceden DSİ'ce işletilen ama Sulama Birliğine devir edilecek şebekeler için de geçerlidir. Madem DSİ bu işi sular birliğine veriyorsa, öyle olmalıdır. Model aslında böyle olmamalıdır, ama mevcut sistem ancak böyle biraz daha iyi olabilir.

Su yasası, sulama birlikleri yasası gibi ilgili taslak yasaların çıkması lazım. Asgari müşterekler vardır, onlar da buluşulup çıkabilir, buluşarak çıkmazlarsa sorunlar devam eder. Şu anda tek parti iktidarı var, bunun ben mümkün olabileceğini zannediyorum. Asgari müştereklerde illaki buluşulabilir.

Sulama birliklerini halen kullandıkları yetersiz yasanın getirdiği problemle, resmi plakalı arabalarla, teknik yetersiz veya deneyimsiz de olsalar yerel halktan seçilmiş görevliler muhtar, ücretli profesyonel ve teknik personeli idare ediyor. Yani muhtar, kaymakam, belediye başkanı eğer gelip de bu işlerin içine girerse, tabii ki olmaz. Bunun istekli, deneyimli, bilgili kişiler tarafından olması gerekir.

Mali denetimler, mahalli idareler tarafından yapılıyor. Bu yasal kargaşaya yol açar. Çünkü bir de kendi Belediyeler Yasası var. Teknik ve idari anlamında ise DSİ'nin dahi denetleme yetkisi yoktur. DSİ sadece tavsiyede bulunabiliyor aslında. Özdenetim ise kuruluş aşamasındaki bilinçsizlikten dolayı ötürü yetersizdir. Aşağıdan yukarı katılımcılıkta tabii ki

özdenetim ağır basıyor. Çünkü bir işi bilerek başlıyorlar. Teorik olarak konuşuyorum tabii, ama bunun pratikte olmaması için bir neden yok.

İşe doğru işletme yöntemleriyle başlamak için çiftçilerin işletmenin ilk aşamasından itibaren işin içinde olması önemlidir. Bu ileride güçlü çiftçilerin haksız uygulamalarını engellemeye de yardım edecektir. Ya da kötü alışkanlık sahibi olunmamasını sağlayacaktır. Daha tasarım aşamasındayken, sistemin katılımcı yönetim ile ilgili gereksinimlerini karşılamak daha kolaydır. Başlangıçta bu işleri halletmek daha ucuzdur, daha doğrudur.

Tercihen, işletmeye başlayıp gelir elde edilmeden önce, çiftçilere yeterli eğitim verilmelidir. Bunun için ise başlangıç kapitaline gereksinim vardır.

Özellikle tersiyer düzeydeki izleme-değerlendirme ve denetimin (mali, teknik, idari), işletme-bakımdan sorumlu olan ünitelerden (SB, SKT, SK) bağımsız ve tek bünyeden olması gerekir.

Şahin Beyle biz sabahleyin konuştuk. Amerika'da bu işin uygulamasından bahsetti, beni de aydınlattı. Amerika'da onlar iki senede bir Sulama birliklerine veya sulama organizasyonlarına gidip denetimlerini yaparlar Yani ne kadar özdenetim sahibi olsalar da, illa ki bir denetimin olması gerekir diye düşünüyorum ben de. Mali, teknik, idare anlamında birilerinin iki yılda bir, üç yılda bir gelip bu kooperatifçi olabilir, su kullanıcı topluluğu olabilir, denetim yapması lazım. Bu onların aynı zamanda aklanması anlamına da gelir.

Bakım alanında yeni bir sulama şebekesinde bakım problemi varsa, belli ki inşaat yetersizliği vardır ve bunu düzeltmek müteahhit firmanın işi olmalıdır.

Halen sulama sistemlerini bakım konusunda fon ayırmaya zorlayan bir yasa yoktur. % 25-30 olması gerekirken, % 50 olması gerekirken, fon % 8'dir. Çok önemli bu. Kısa dönemde değil, ama orta dönemde bu birliklerin felç olacağı ortada.

Bunun ötesinde, Sulama Birliği yönetiminin ve personelinin özellikle işletmenin ilk aşamalarında yapacakları görev için yetersiz olmalarından ötürü, uzun dönemli bir beceri geliştirme stratejisi kapsamında bakım-onarım yönetimi ile ilgili planlara, programlara gereksinimleri vardır.

Sulama birliklerindeki inceleme ve kontrol eksikliğinden ötürü sulama ücreti tahsilatı düşüktür. Bu nedenle başkanlık ve yönetim kurulu masrafları dışındaki bütün işler fon eksikliği problemiyle karşı karşıya kalırlar.

Lütfü Bey, son zamanlarda sulama birliklerini gezdi, o aktarabilir gözlemimi, DSİ'nin İşletme Bakım Daire Başkanlığında eski İşletme Şube Müdürü. Lütfü Bey bana göre biraz daha değişik düşünüyor aslında Yani orta dönemde bir kere birliklerin hala devam edeceğini söylüyor, ama uzun dönemi için pek bir şey söylemiyor bildiğim kadarıyla.

Şebeke gelişiminde katılımcı yaklaşım bütçe problemi demektir ve çiftçilerin sulama projelerine efor sarf etmek zorunda kalmaları, başlangıçtaki genel coşkuyu birazcık azaltacaktır. Bu da bir gerçektir.

Sonuç olarak; GAP için yeni bir işletme-bakım ve yönetim modeli geliştirildi, bu model iki ayrı pilot alanda modifiye edilerek (Sulama Birliği kurularak sulamaya açılmış ve sulama inşaatı devam eden iki ayrı alanda, orijinal modelde önerilen Su Kullanıcı Toplulukları kurmaktan vazgeçerek) uygulandı, izlendi ve değerlendirildi.

Doğru olan şeyler, modelin bizi doğrulaması, tersiyer düzeydeki katılımcı yaklaşım, yani faydalananlarda talepkarlık oluşturmak, onlara sosyal ve teknik eğitim sağlanması, arazideki demonstrasyonlar, ilgili rehberlerin hazırlanması, el kitapları gibi hazırlıklar.

Özetle, 1993 yılında başlayan, 1994-1997 arasında ara verilen proje çalışmaları 2000 yılının başlarında bitti. Haziran-2000'de ise, güzel bir şey yapıldı. DSİ ile GAP-BKİ arasında yeni açılmakta olan sulama şebekelerinin belli bölümlerinde o şebekeye örnek oluştursun diye, Sulama Birliklerinin kurulması öncesinde ve sonrasında benzeri çalışmaların devam edeceğini öngören protokol yapıldı. Diyelim 30 bin hektar bir alan açılıyor. Onun bin hektarında, diğer alanlara örnek olsun diye bir pilot çalışma yapıyorsunuz. Bundan sonraki

her yerde bu yapılacak. Ama, şimdi önce GAP İdaresi'nin devamlılığı var mı, aslında o da tartışılıyor bugünlerde. Dolayısıyla GAP İdaresi kapanabilir ya da bu konuyla ilgili GAP İdaresi'nin zihniyeti değişebilir. O yüzden modelin kendi içinde devamlılığı olması açısından bu masrafların, paranın mümkün mertebe modelin içinden çıkması lazım.

Model, Nisan-2001'den itibaren, henüz işletmeye açılmamış Diyarbakır-Kralkızı Sulaması inşaat alanının 5000 hektarlık bölümünde, modelin öngördüğü sosyal ve teknik eğitim ve demonstrasyonları olanaklar ölçüsünde katılımcı yaklaşım ile uygulanmaktadır.

Dicle sulamasında halen 1'i müdür, 11 ziraat mühendisi çalışmakta, uygulama GAP BKİ ve DSİ temsilcilerinde oluşan bir kurulla yönlendirilmektedir. Ancak, bütün yeni açılacak GAP sulamalarında (tabii GAP dışındaki sulamaları da unutmamalıdır) bu modelin uygulanabilmesi için, eğitim ile ilgili bütçenin bulunması önemlidir. Bu bütçenin ise, 1993-2000 arasındaki projeli ortamda olduğu gibi, ya da DSİ ile GAP BKİ arasındaki protokolde olduğu gibi, devletçe karşılanması biraz zor görünmektedir, ayrıca beklenmemelidir. Çünkü, herhangi bir model gibi bu model de, eğitim bileşenini de içerecek şekilde kendi finansal sürdürülebilirliğine sahip olmalıdır, aksi halde devamlılığı olamaz.

Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum sayın Başkanım,

Bir kere, sulama birliklerinde bakım onarımla ilgili fon artırılmalı, bu çok önemli. Aksi takdirde, sulamaların orta dönemde ya da uzun dönemde duracağına inanıyorum. Bakım onarımı yapmazsanız, tadilat gereksiniminin çok pahalı olacağı, ileride çok pahalıya mal olacağı belli. O halde bu fonu düzenleyen, ilgili çıkacak olan yasaların içinde zaten bu vardır, yasaların çıkmasını sağlaması lazım. Herhalde bunda herkesin müşteregi vardır.

Su ölçülmeli. Su maalesef ölçülüyor ve basınçlı sistem olması şart değil. Bu, çeşitli şekillerde sifonla da kanaletten alınabilecek bir sudur. Sifonlar da ölçülebilir. Ben işletme bakımında çalıştım uzun yıllar. Sifonla sayarsınız ölçersiniz, bu kadar basit. Saate de vurursunuz. Dolayısıyla hızla, iyi bir takiple bunu yapmak mümkündür. Su ölçülmezse tasarruf olmaz. Mutasavver alanlar açılmaz, tuzluluk artar, rekolte düşer.

İkinci söyleyeceğim şey de şu: Sulama kooperatifleri bu modelin yerini alabilir aslında. Tersiyer düzeyde dediğimiz bizim, su kullanıcı toplulukları dediğimiz modelden sonra gelen ikinci tercih edilen şey zaten sulama kooperatifiydi. Köy hizmetlerine geri ödemesi o zaman yoktu diye ve de orada denetimle ilgili bir eksiklik bulundu herhalde, bu nedenleri de bir araya getirerek, kooperatiflerin alt model olmaması gerektiği, ama gene de iyi olduğu kanısına varmıştık ve su kullanıcı toplulukları o zaman çıkmıştı. Ama bir de şu var tabii, büyük sistem içinde sulama kooperatifi düşünülmüş değil şimdiye kadar. Büyük bir sistem içinde sulama kooperatifi kurmak, 300-500 hektarlık kooperatifle aynı değil. Dolayısıyla, bunu büyük sisteme monte etmenin yolu, belki şöyle olabilir: Bunlar tersiyer düzeyde ya da köy düzeyinde kurulabilirler, üstüne birliği kurarsınız, ondan sonra sistem DSİ tarafından ya da birileri tarafından 2-3 yılda bir mali, teknik, idari denetimle yürüeyebilir.

Teşekkürlerimi sunuyorum.